

Paulina Grobelna
(Poznań)

**MONARCHIA ABSOLUTNA LUDWIKA XIV.
NOWE ŚCIEŻKI BADAWCZE**

DOI 10.14746/SEG.2014.10.3

Abstract

This paper discusses new themes of research concerning French absolutism. Having recapitulated the last three decades of historiographic achievement of French historians, the author focuses on the most important tools of reinterpreting the system of rule epitomized by king Louis XIV.

Key words

France, French absolutism, power, Louis XIV

Postać Ludwika XIV, Króla Słońce, zajmuje w naszej świadomości pewne określone miejsce. Słusznie kojarzony z monarchią absolutną, obrósł legendą, silniej jeszcze za sprawą imponujących rozmiarów posiadłości w Wersalu, z której promieniować miała jego nieograniczona potęga. Legenda ta w kraju, z którego pochodzi, od trzydziestu kilku lat jest skutecznie odświeżana i odczarowywana. W procesie tym Ludwik XIV i absolutyzm, którego stał się symbolem, zyskują nowe, nieznane dotąd oblicze. Ukazanie tej metamorfozy jest o tyle istotne, że rzeczywistość *Grand Siècle* wydaje się być znacząco inna, niż przyjęliśmy sądzić, a definicji absolutyzmu jako takiego, mimo że przecież dawno sformułowanej, utartej na obecnym etapie wielu kluczowych badaczy *ancien régime'u* bałoby się podjąć.

Problem z absolutyzmem to głównie kwestia dotycząca zawartości. Absolutyzm to nie tylko ustrój. Stanowi on perspektywę do badań nad historią społeczną, polityczną oraz kulturalną Francji XVI–XVIII w.¹ Każde z tych ujęć przynosi nam zupełnie inny obraz tego samego zjawiska, a mnogość tych obrazów, często rozbieżnych, wprawia badaczy w zakłopotanie.

W ciągu ostatnich kilkadziesiąt lat myślenie o absolutyzmie francuskim, bo to on stanowi przedmiot niniejszego artykułu, znacznie się przeobraziło. Badania, które podjęto przede wszystkim we Francji, z dużym udziałem historiografii anglosaskiej, warto przybliżyć głównie ze względu na to, że w Polsce zagadnienie to znacznie się zdezaktualizowało². Ukazanie się w języku polskim w 2011 r. książki Petera Burke'a, „Fabrykacja Ludwika XIV”³, wydanej w wersji

¹ F. Cosanday, R. Descimon, *Absolutisme en France. Histoire et historiographie*, Paris 2002, s. 11.

² Nowy nurt badań nad absolutyzmem sygnalizowali w swoich pracach m.in. J. Baszkiewicz, W.S. Magdziarz oraz M. Serwański. Zob.: J. Baszkiewicz, *Historia Francji*, Wrocław 1995; idem, *Francuski absolutyzm XVII stulecia*, [w:] A. Mączak (red.), *Europa i świat w początkach epoki nowożytnej*, 2, *Ideologie, kryzysy, konflikty*, Warszawa 1992, s. 219–252; idem, *Henryk IV: absolutyzm barokowy*, [w:] *Państwo. Rewolucja. Kultura polityczna*, H. Olszewski (red.), Poznań 2009, s. 423–443; idem, *Francja nowożytna. Szkice z historii wieków XVII–XX*, Poznań 2002; W.S. Magdziarz, *Ludwik XIV*, Wrocław 2004 oraz M. Serwański, *Czy Francja Ludwika XIV była monarchią absolutną?*, [w:] J. Dobosz, D. Konieczka-Śliwińska (red.), *Powtórka przed... III spotkania z historią dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych*, Poznań 2001, s. 41–52. Na uwagę zasługuje również artykuł I.H. Pugacewicz, *Moderatorzy rządów absolutnych we Francji*, [w:] M. Kopczyński, W. Tygielski, *Rzeczpospolita-Europa — XVI-XVIII wiek: próba konfrontacji*, Warszawa 1999, s. 41–48.

³ P. Burke, *Fabrykacja Ludwika XIV*, Warszawa 2011.

oryginalnej po raz pierwszy w 1992 r., było wydarzeniem ważnym, wciąż jednak pozostaje przypadkiem odosobnionym.

Niniejszy artykuł to zaledwie szkic, próba ukazania pewnych wątków, ścieżek, po których kluczą od trzech dekad historycy francuscy, próbujący ustalić, jaki był absolutyzm francuski oraz czy w ogóle... był? Inspiracją i jednocześnie pomocą w podjętych tu rozważaniach będą teksty Fanny Cosanday i Roberta Descimona „Absolutisme en France: histoire et historiographie”⁴ oraz Joëla Cornette: „L’histoire au travail. Le nouveau «Siècle de Louis XIV»: un bilan historiographique depuis vingt ans (1980–2000)”⁵. Podejmują one próbę usystematyzowania i uporządkowania problemów badawczych związanych z absolutyzmem francuskim (Cosanday, Descimon) oraz dokonują pewnego rodzaju podsumowania dorobku historiograficznego ostatnich dwóch dekad XX w. w zakresie badań nad absolutystycznym panowaniem Ludwika XIV (Cornette), który najbardziej bodaj przyczynił się do powstania tej — dziś już wiemy — stereotypowej wizji francuskiej monarchii absolutnej, będąc autorem i jednocześnie najważniejszym aktorem absolutystycznego teatru⁶.

ABSOLUTYZM FRANCUSKI. HISTORIOGRAFIA

Historiografia absolutyzmu jest na tyle obfita, że szczegółowa jej prezentacja jest niemożliwa. Na potrzeby niniejszego artykułu zarysujemy jedynie pewne konteksty historiograficzne, które pozwolą lepiej zrozumieć przełom końca lat 80. XX stulecia w badaniach historycznych nad absolutyzmem.

„Rewolucja chrzci to, co obala”⁷ — powtarza za François Furetem w swojej definicji absolutyzmu Monique Cottret. Sam termin „absolutyzm” został zastosowany po raz pierwszy w 1797 r. przez wicehrabiego de Chateaubriand⁸.

⁴ Zob. przypis 1.

⁵ J. Cornette, L’histoire au travail. Le nouveau „Siècle de Louis XIV”: un bilan historiographique depuis vingt ans (1980–2000), *Histoire, Économie et Société* 19, 4, 2000, s. 561–605, 607–620.

⁶ P. Burke, *op. cit.*, *passim*.

⁷ „La révolution baptise ce qu’elle abolit”, [w:] M. Cottret, *Absolutisme*, [w:] L. Bély (red.), *Dictionnaire de l’Ancien Régime: Royaume de France XVIe–XVIIIe siècle*, Paris 2010, s. 8.

⁸ F.R. de Chateaubriand, *Essai historique, politique et moral, sur les révolutions anciennes et modernes, considérées dans leurs rapports avec la Révolution Française*, [w:] *Oeuvres complètes de M. le Vicomte de Chateaubriand, membre de l’Académie Française*, 1, Paris 1836, s. 13; sam

Do tej pory funkcjonowały takie określenia, jak władza absolutna (*puissance absolue*) oraz monarchia absolutna (*monarchie absolue*)⁹. Wielka Rewolucja Francuska odrzuciła *ancien régime* jako ten okres w dziejach Francji, który był utożsamiany z tyranią i despotyzmem.

W czasach monarchii lipcowej nastąpił zwrot i, jak pisze J. Cornette, to właśnie ona „wskrzesiła Wersal przemieniony w muzeum chwały bohaterów narodowych”¹⁰. Najistotniejszy moment dla badań nad absolutyzmem stanowi natomiast okres III Republiki. Sformułowana wówczas słynna perspektywa *lavissovska* (*perspective lavisienne*), zawdzięczająca swoją nazwę pracom Ernesta Lavisse¹¹, ukształtowała pewien określony model postrzegania absolutyzmu, znany powszechnie i popularyzowany jeszcze dziś¹².

Kolejny punkt przełomowy — podążając śladami Joëla Cornette — wyznaczają lata 30. XX w.¹³. Pojawienie się *Annales* oraz ogłoszenie prymatu historii społecznej i gospodarczej w naukach historycznych przyczyniło się do spadku zainteresowania historią państwowości. Pewne jej aspekty w latach późniejszych podejmowali historycy związani z doktryną marksistowską¹⁴, a to z kolei zaowocowało powstaniem całego nurtu marksistowskiego w zakresie badań nad absolutyzmem.

Ostatnie dwie dekady XX w. to otwarcie na nowe obszary badawcze¹⁵. Zaważalna zmiana, która zaszła w postawach czołowych przedstawicieli szkoły *Annales*¹⁶, przyczyniła się do wzrostu zainteresowania praktycznymi aspektami

termin „absolutyzm” na stałe wszedł do języka politycznego dopiero w drugiej połowie XIX w., zob.: F. Cosanday, R. Descimon, op. cit., s. 11.

⁹ Ibidem, s. 14.

¹⁰ „Mais la monarchie de Juillet, on le sait, a ressuscité Versailles, converti en musée à la gloire des héros de la nation”, [w:] J. Cornette, *L'histoire au travail*, s. 561.

¹¹ E. Lavisse, *Louis XIV*, 1–2, Paris 1978.

¹² J. Cornette, *L'histoire au travail*, s. 561.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Mowa przede wszystkim o historykach radzieckich, takich jak B. Porchniev i A.D. Lublinskaya, oraz francuskich, których reprezentował m.in. R. Mousnier.

¹⁵ To otwarcie stymulowane było również przez stronę rządową, która zachęcała do badania historii *stricte* państwowej poprzez takie inicjatywy, jak m.in. zorganizowana w 1984 r. akcja zatytułowana „Genèse de l'État moderne”, zob. J. Cornette, *L'histoire au travail*, s. 562.

¹⁶ J. Cornette, *L'histoire au travail*, s. 561–562. Autor wskazuje choćby na E. le Roy Laduriego, autora słynnej już pozycji z dziedziny mikrohistorii „Montaillou: wioska heretyków” (E. le Roy Ladurie, *Montaillou: wioska heretyków*, Warszawa 1988, pierwsze wyd. francuskie: Paris 1975), który w późniejszych latach swojej kariery naukowej zajął się sprawami związanymi

funkcjonowania państwa doby *ancien régime'u*. Nacisk położono na zorganizowanie administracyjne i społeczne królestwa (sieci klientelne i patronackie), sprawy budżetowe, relacje król — poddani, stosunki centrum — peryferie, państwo — Kościół. Zestawienie teorii absolutystycznej z praktyką rządzenia i z codziennym działaniem aparatu państwowego, kolejny krok postawiony przez historyków francuskich, wypełniło absolutyzm zupełnie nową treścią.

PODSTAWY IDEOLOGICZNE MONARCHII ABSOLUTNEJ

„Jednak władza królów nie była pozbawiona hamulców w postaci przede wszystkim prawa boskiego, jedynej władzy prawdziwie absolutnej, ale także prawa naturalnego i słynnych praw fundamentalnych”¹⁷. *Grand siècle* obejmujący panowanie Ludwika XIV to moment, w którym teoria absolutystyczna zaczęła przybierać tę właściwą, klasyczną formę. Żeby uchwycić jej istotę, należy sięgnąć dużo głębiej, prześledzić proces, w którym bodinowska czy bossuetowska myśl polityczna stanowiły ostatnią prostą na drodze kształtowania się podstawy ideologicznej monarchii Burbonów. Podkreślić musimy również, że rozwój jej szedł w parze z konkretnymi wydarzeniami z historii Francji. I jeśli możemy powiedzieć, że przebyła ona szlak wyłącznie wstępujący, to proces kształtowania się i umacniania silnej władzy monarszej nie przebiegał jednocześnie i naznaczony był momentami całkowitej deprecjacji autorytetu monarchy jako głowy państwa¹⁸.

„To między końcem XIII wieku i pierwszym trzydziestoleciem wieku XVII stopniowo wypracowują się, poprzez problemy związane z sukcesją korony i, później, rozłamy religijne XVI wieku, jednocześnie prawo, praktyka i teorie, które ufundowały, nie bez dwuznaczności, to co nazywa się absolutyzmem”¹⁹.

bezpośrednio z państwowością (idem, *L'État royal: de Louis XI à Henri IV: la monarchie de la Renaissance, 1460–1610*, Paris 2000).

¹⁷ „Pourtant le pouvoir des rois n'était pas sans freins, au premier rang desquels la loi de Dieu, seule puissance véritablement absolue, mais aussi le droit naturel, et les fameuses lois fondamentales”, [w:] M. Cottret, op. cit., s. 8.

¹⁸ Zob. J. Baszkiewicz, *Francuski absolutyzm*, passim; Y.M. Bercé, *La naissance dramatique de l'absolutisme*, Paris 1994, passim.

¹⁹ „Ce fut entre la fin du XIIIe et le premier tiers du XVIIe siècle que s'élaborèrent progressivement, à travers les problèmes posés par la succession de la couronne, puis par les ruptures religieuses du XVIe siècle, à la fois un droit, une pratique, et des théories qui ont fondé, non

Początków ideologii absolutystycznej szukać musimy w średniowiecznym sporze o regalia między cesarstwem a papieżem oraz w słynnej doktrynie mówiącej o tym, że król Francji jest cesarzem w swoim królestwie (*Imperator in regno suo*). Nie uznający prymatu papieża monarcha francuski, dzięki ogromnej pracy interpretacyjnej legistów przełomu epok, którzy zaadaptowali na potrzeby monarchii niektóre aspekty prawa rzymskiego²⁰, stał się jedynym depozytariuszem władzy w państwie oraz źródłem prawa stanowionego. Nie był tym samym związany żadnym prawem, ponosząc odpowiedzialność wyłącznie przed Bogiem, będącym źródłem wszelkiej władzy.

Szesnastowieczna bodinowska teoria suwerenności ugruntowała wysoką pozycję króla w państwie. W jej świetle monarcha, któremu lud dał władzę nad sobą²¹, sprawował ją w określonych granicach, które wytyczały prawo boskie i prawo natury²². Suwerenność bowiem, będąca atrybutem stojącego na czele państwa władcy, zakładała, iż ten, który został w nią wyposażony jako stanowiący prawo, nie podlega mu w żadnej mierze²³. W ten sposób „sprawiedliwość jest celem prawa, prawo dziełem księcia, książę wizerunkiem Boga — mówi Bodin — trzeba tedy, aby prawo księcia było ustanowione na wzór prawa Boga”²⁴.

Granice monarszej suwerenności, oprócz prawa boskiego i prawa natury, wyznaczały dawne prawa królestwa, znane nam pod pojęciem praw fundamentalnych²⁵. „Takim jest prawo salickie; i cokolwiek książę by zrobił, zawsze jego następca może znieść to, co byłoby zdziałane z uszczerbkiem praw królewskich, na których jest oparty i ugruntowany majestat suwerenny”²⁶ — dodaje Bodin.

Jacques-Bénigne Bossuet, kolejny wielki teoretyk władzy absolutnej, opierał legitymizację władzy wyłącznie na fundamencie prawa boskiego. To Bóg daje władzę ze względu na królewskie urodzenie. Godność królewska (*dignité*

sans ambiguïtés, ce qu'on appelle l'absolutisme”, [w:] D. Richet, *La monarchie au travail sur elle-même*, [w:] K.M. Baker (red.), *The French Revolution and the creation of modern Political Culture: the Political Culture of the Old Regime*, 1, New York 1987, s. 28.

²⁰Proces ten szczegółowo opisują F. Cosanday i R. Descimon, op. cit., s. 27–39.

²¹J. Bodin, *Sześć Ksiąg o Rzeczypospolitej*, Warszawa 1958, s. 98.

²²Ibidem.

²³Ibidem, s. 103.

²⁴Ibidem, s. 147.

²⁵O prawach fundamentalnych: F. Cosanday, R. Descimon, op. cit., s. 55–62.

²⁶J. Bodin, op. cit., s. 112.

royale) jest nieśmiertelna. Król jest pomazańcem bożym i to właśnie miało być jednym z trzech powodów, dla których monarchia stanowi najlepszy sposób sprawowania rządów²⁷. Zasada „Umarł król, niech żyje król” gwarantowała ciągłość monarchii francuskiej, ciągłość królewskiej *dignité*.

W tych okolicznościach istotną rolę odgrywał rytuał, realizujący rzeczywisty aspekt teorii absolutystycznej, wzmagając przeświadczenie o wyjątkowości monarchy francuskiego. Rytuał ten objawiał się w sakrze królewskiej, w obrzędach związanych z funeraliami, podczas ceremonii zaślubin, a nawet w procedurze łoża sprawiedliwości²⁸. Wyjątkowość monarchy podkreślały również ich cudotwórcze zdolności. Marcowi Blochowi zawdzięczamy twierdzenie, że „absolutyzm jest czymś w rodzaju religii”²⁹. To sformułowanie jest o tyle trafne, że w zestawieniu teorii z praktyką rządzenia ukaże się kolejne — podwójne — oblicze absolutyzmu, z jednej strony potężnego (w teorii) monarchy, z drugiej króla, który, sprawując rządy, na co dzień musi zmagać się z nie zawsze sprzyjającą mu rzeczywistością.

Zjawisko to zilustrował najlepiej François Bluche: „trzeba żałować, że stworzony w czasach Rewolucji termin «absolutyzm», został wprowadzony do oficjalnych programów szkolnych jako określenie monarchii absolutnej, o której siedemnastowieczni Francuzi wiedzieli, że nie jest pozbawiona ograniczeń. Bez kajdan na pewno, ale ograniczona, w teorii (przez prawo boskie, prawo naturalne i prawa fundamentalne) i w praktyce (przez stany, parlamenty, zwyczaje, wolności, przywileje, nie wspominając o ciężarze opinii publicznej)”³⁰.

Podkreślić musimy, że zanim jeszcze powstał absolutyzm w tej praktycznej sferze, dużo wcześniej zaczęły pojawiać się jego podstawy teoretyczne³¹. Teo-

²⁷J.B. Bossuet, *Politique tirée des propres paroles de l'Écriture Sainte*, Paris 1709, s. 72–74.

²⁸S. Hanley-Madden, *L'idéologie constitutionnelle en France: le lit de justice*, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 1, 1982, s. 32–63.

²⁹M. Bloch, *Królowie cudotwórcy: studium na temat nadprzyrodzonego charakteru przypisywanego władzy królewskiej zwłaszcza we Francji i Anglii*, Warszawa 1998, s. 286.

³⁰„Regrettable, qu'«absolutisme», apparue au temps de la Révolution, se soit introduit jusque dans les libellés des programmes scolaires officiels, pour désigner une monarchie absolue, dont les Français du XVIIe siècle savaient qu'elle n'était pas sans limites. Sans liens certes, mais limitée, en théorie (par la loi de Dieu, le droit naturel et les lois fondamentales) et en pratique (par les états, les parlements, les coutumes, les libertés, les privilèges, sans parler du poids de l'esprit public), [w:] F. Bluche, *Absolutisme*, [w:] idem (red.), *Dictionnaire du Grand Siècle*, Paris 2005, s. 28.

³¹Jest to jeden z trzech sposobów myślenia o absolutyzmie francuskim dzisiaj. Z jednej strony zwraca się uwagę na jego wielopostaciowość, która sprawia, że umyka on jasnemu i pewnemu

ria więc w pewnym sensie była katalizatorem praktyki, determinowała sposób sprawowania rządów i definiowała ich zakres. Zostanie królem wiązało się z przejściem olbrzymiego bagażu prerogatyw oraz koniecznością wprowadzenia ich w życie³².

ABSOLUTYZM PRAKTYCZNY

Nie ulega wątpliwości, że absolutyzm, będący w potocznym rozumieniu synonimem silnej władzy monarszej, był efektem długotrwałych procesów sprzyjających umacnianiu pozycji króla jako głowy państwa. W tej perspektywie, śledząc ustalenia Macieja Serwańskiego, istotne były konkretne uwarunkowania umożliwiające zakończenie tych starań sukcesem. Były to: państwo na etapie unifikacji terytorialnej i kształtowania się poczucia narodowego, rola władcy, sposób sprawowania władzy w centralizującym się kraju (w tym przygotowanie odpowiedniego dla swoich rządów zaplecza społecznego i ograniczenie roli reprezentacji stanowych — Stanów Generalnych, parlamentów itp.), stosunki państwo — Kościół, gospodarka, finanse, handel, armia (związana z podatkami i wojną, która przynosiła chwałę monarchii), ideologia absolutyzmu (legitymizacja władzy) oraz polityka zagraniczna³³.

Jest to schemat uniwersalny, zdecydowanie ułatwiający zauważenie i rozumienie pewnych mechanizmów zachodzących w procesie budowania systemu silnej władzy monarszej. W ramach tej konstrukcji jednak, w kontekście pracy badawczej historyków francuskich nad absolutyzmem, zauważyć musimy pewne niuanse i postawić kilka znaków zapytania. Monarcha, nawet przy korzystnej koniunkturze, z wielu powodów natrafiać mógł na opór. Aby zdobyć środki umożliwiające osiągnięcie wytyczonych celów niejednokrotnie musiał iść na ustępstwa, negocjować.

Dotychczasowe, stereotypowe wyobrażenie absolutyzmu, utożsamiane z całkowitym podporządkowaniem monarsze wszelkich form życia publicznego, dotyczy sztandarowych zagadnień z zakresu funkcjonowania absolutystycz-

zdefiniowaniu, z drugiej — postrzega się absolutyzm w kategoriach modelu idealnego, stopniowo wypełnianego praktyką, z trzeciej zaś — w opinii niektórych — ta forma sprawowania rządów miała w ogóle nie istnieć, [w:] F. Cosanday, R. Descimon, op. cit., s. 12.

³²Ibidem, s. 82.

³³M. Serwański, *Historia powszechna. Wiek XVI–XVIII*, Poznań 2009, s. 196–204.

nego państwa, roli i pozycji monarchy. Na tych samych obszarach badawczych poruszają się obecnie historycy, prezentując nowe aspekty funkcjonowania absolutystycznego państwa.

ABSOLUTNE RZĄDY LUDWIKA XIV?

Absolutyzm monarszy kojarzony jest najczęściej z całkowitym zanikiem lub przynajmniej znacznym ograniczeniem roli zgromadzeń stanowych. Organami, na które wskazuje się w pierwszej kolejności, są Stany Generalne (zwołane po raz ostatni w 1614 r.) oraz francuskie parlamenty.

Co się tyczy obrad wszystkich trzech stanów królestwa, warto zwrócić uwagę na pracę Yvesa-Marie Bercégo, zdaniem którego niezwoływanie Stanów Generalnych, utożsamiane dotychczas ze świadomym działaniem monarchy w celu osłabienia pozycji tych organów reprezentacji stanowej, wiązało się bezpośrednio z kwestiami proceduralnymi (przejęciem kompetencji tego zgromadzenia przez mniejsze Zgromadzenie Notablów)³⁴ oraz, co znamienne, ze stopniowym zanikiem ich pierwotnych funkcji na rzecz konwokacji wyłącz- nie w sytuacjach kryzysowych dla kraju³⁵. Co więcej, Stany Generalne, na co wskazuje autor, przestały uchodzić za gwarant stabilizacji i poszanowania praw, ponieważ funkcję tę przejął z czasem Parlament Paryża³⁶. Tym właśnie oraz postępującą centralizacją kraju tłumaczyć możemy brak obecności tych zgromadzeń w czasie panowania Króla Słońce. Warto podkreślić również ogromną rolę prowincjonalnych reprezentacji stanowych, które za panowania Ludwika XIII miały realny wpływ na rządy w królestwie³⁷. Wspomnieć należy również o Stanach Langwedocji, cieszących się pod panowaniem Ludwika XIV znaczną autonomią. Posiadały one szerokie kompetencje nad mniejszymi zgromadze- niami swojej prowincji w postaci chociażby: rozstrzygania sporów, ustalania ich składu etc.³⁸.

³⁴Y.M. Bercé, *Le rôle des États généraux dans le gouvernement du royaume (XVIe et XVIIe s.)*, *Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 4, 2004, s. 1223.

³⁵Ibidem, s. 1238.

³⁶Ibidem, s. 1239.

³⁷Ibidem, s. 1229.

³⁸A. Jouanna, *Un pouvoir provincial: les États de Languedoc*, [w:] M.L. Legay (red.), *L'invention de la décentralisation: noblesse et pouvoirs intermédiaires en France et en Europe XVIIe–XIXe siècle*, Paris 2009, s. 115–116. Prerogatywy te były rozszerzane w XVII i XVIII wieku.

Kolejnym organem reprezentacji stanowych były we Francji parlamenty, czyli, dla przypomnienia, ciała o charakterze sądowniczym, odpowiedzialne za rejestrację edyktów królewskich. Jedną z najważniejszych prerogatyw parlamentarnych stało się z biegiem czasu prawo składania tzw. remonstrancji, polegające na blokowaniu proponowanych przez monarchę ustaw. Ogromna rola parlamentów wiązała się z przeświadczeniem wywodzących się ze szlachty togi urzędników o ich obowiązku obrony dawnych praw i przywilejów poddanych króla francuskiego³⁹. Prawo to miało być parlamentom całkowicie odebrane na mocy edyktów ograniczających ich rolę w celu wzmocnienia władzy monarszej⁴⁰. Kroki podjęte jeszcze przez Ludwika XIII i kardynała Richelieu (ordonans z 1641 r.) oraz Ludwika XIV (1667 i 1673)⁴¹ wskazują na świadome działania monarchy, zmierzające do ukrócenia praw i swobód parlamentarnych.

Owoce ogromnej pracy badawczej francuskiego historyka Michaela Antoine'a jest zaskakujący obraz stosunków króla z parlamentami. Analizując liczbę zgłaszanych remonstrancji, doszedł on do wniosku, iż mimo edyktów z lat 1667 oraz 1673 remonstrancje na prowincjach były przez parlamenty w dalszym ciągu zgłaszane, jednak sporządzane według zasad z 1673 r.⁴². W przywoływanym wielokrotnie bilansie historiograficznym wieku Ludwika XIV Joël Cornette wyraził żal, że kwestie związane z parlamentami nie doczekały się jeszcze gruntowanego omówienia. Na przestrzeni kolejnej dekady (artykuł, o którym mowa, pochodzi z roku 2000) wiele

³⁹Ch. Blanqui, *Les institutions de la France des Bourbons (1589–1789)*, Paris 2003, s. 76. Szczególnie uwypukliło się to podczas Frondy, w czasie której członkowie Parlamentu Paryża rościli sobie prawo do występowania w imieniu interesów najniższych warstw społecznych. Zob. O. Ranum, *La Fronde*, Paris 1995, s. 14.

⁴⁰E. Lavissee, *op. cit.*, 1, s. 280.

⁴¹Edykt z Saint-Germain z 1641 r., przyjęty na mocy *lit de justice*, pozwalał parlamentom zgłaszać remonstrancje, jednak ostateczna decyzja należała do władcy (sprawy związane z administracją państwa nie były poddawane pod obrady). Postanowienie to odwołała następnie Anna Austriaczka, aby w 1667 r. za panowania Ludwika XIV na nowo ograniczyć prawo remonstrancji parlamentarnych w stosunku do tekstów publikowanych w obecności króla lub z jego rozkazu. Z jednej strony miały być one zgłaszane w określonym przedziale czasowym po zarejestrowaniu edyktów (w przypadku Paryża było to osiem dni, dla parlamentów prowincjonalnych sześć tygodni), z drugiej zaś — nie mogły opóźniać realizacji uchwalonych praw. 1673 r. wyznaczają remonstrancje zgłaszane wyłącznie *post factum* według określonych zasad. Więcej o parlamentach: Ch. Blanqui, *op. cit.*, s. 75–108.

⁴²M. Antoine, *Les remontrances des cours supérieures sous le règne de Louis XIV (1673–1715)*, Bibliothèque de l'École des chartes 151(1), 1993, s. 93–95.

zmieniło się w tej materii. Francuscy badacze ruszyli w sukurs Michelowi Antoine'owi. Na uwagę zasługuje wydana w 2010 r. pod redakcją Gauthiera Auberta oraz Oliviera Chaline'a praca zbiorowa „Les parlements de Louis XIV: opposition, coopération, autonomisation?”⁴³, która rzuciła zupełnie nowe światło na omawiane przez nas zagadnienie. Badacze skłonni są odrzucić wizję ciągłych napięć na linii król — parlamenty. Caroline le Mao, autorka jednego z tekstów wchodzących w skład powyższej publikacji, omawiając funkcjonowanie parlamentu w Bordeaux analizuje liczbę i typ zgłaszanych remonstrancji⁴⁴. Julian Swann wskazuje natomiast na doskonałą współpracę króla i prowincjonalnych elit na przykładzie parlamentu w Dijon⁴⁵. Współpraca ta dawała obopólne korzyści⁴⁶.

Pewne układy króla z lokalnymi elitami były nieuniknione. Monarcha w zamian za określone korzyści finansowe dopuszczał poszczególne osoby czy klany do „świata” królewskiego przywileju⁴⁷. W tym kontekście istotne są również badania nad systemem podatkowo-finansowym królestwa. Samo określenie systemu *fisco-financier*, a więc systemu ściągania podatków w celu finansowania państwa, zawdzięczamy Danielowi Dessert⁴⁸. Siedemnastowieczne państwo francuskie to nieuporządkowany kłębek zależności, w którym nic jeszcze nie ma jasno sformułowanego miejsca. System finansowy łączy się bezpośrednio z polityką zagraniczną. Polityka ta, aby mogła być realizowana, potrzebuje środków. To jest właśnie podstawa wprowadzanego przez Czerwonego Kardynała Systemu Nadzwyczajnego⁴⁹, ponieważ to wojna stwarzała „sytuacje nadzwyczajne”

⁴³G. Aubert, O. Chaline (red.), *Les parlements de Louis XIV: opposition, coopération, autonomisation? Actes du colloque de Rennes, 13–15 novembre 2008*, Rennes 2010.

⁴⁴C. le Mao, „Tout à présent est soumis aux ordres du roi?” *La question des remontrances au parlement de Bordeaux au temps de Louis XIV*, [w:] G. Aubert, O. Chaline (red.), *Les parlements de Louis XIV*, s. 49–65.

⁴⁵J. Swann, *Coopération, opposition ou autonomie? Le parlement de Dijon, les états de Bourgogne et Louis XIV*, [w:] G. Aubert, O. Chaline (red.), *Les parlements de Louis XIV*, s. 117–132.

⁴⁶*Ibidem*, s. 119.

⁴⁷Przywilej królewski był regulatorem życia społecznego, przez niego bowiem, w opinii H. Dréville, realizować się miała suwerenność monarchy, [w:] H. Dréville, *Les rois absolus (1630–1715)*, Paris 2011, s. 305.

⁴⁸D. Dessert, *Argent, pouvoir et société au Grand Siècle*, Paris 1984.

⁴⁹System nadzwyczajny (*Système de l'Extraordinaire*) polegał na przeciwstawianiu dotychczasowym (zwykłym) strukturom państwowym struktur nadzwyczajnych (policja, sądy, urzędy itp.). Zob. H. Dréville, *op. cit.*, *passim*.

czajne⁵⁰, które legitymizowały monarchię w jej działaniu⁵¹. Racja stanu stanowiła podstawowe narzędzie wprowadzanych rozwiązań nadzwyczajnych, które w czasach *Grand Siècle* znaturalizował Ludwik XIV⁵².

System *fisco-financier* doskonale ilustruje sprzężenia zwrotne, które zachodziły między królem a światem finansów królestwa. Pojawiwszy się po raz pierwszy za czasów Henryka III, trwale zakorzenił się w momencie przystąpienia Francji do wojny trzydziestoletniej⁵³. Niewydolność systemu podatkowego oraz brak wystarczających źródeł dochodów zaangażował osoby prywatne, które pożyczaly monarsze pieniądze, dzierżawiły podatki, przyczyniając się w efekcie długofalowym do wzrostu zadłużenia skarbu państwa⁵⁴.

System ten wiązał dwustronnie: tego, który brał, oraz tych, którzy dawali, dla których bycie królewskim dzierżawcą otwierało drzwi kariery. Jak bardzo było to zjawisko powszechne ukazuje nam Daniel Dessert w „La Royale”⁵⁵. Zgodnie z jego ustaleniami trzon marynarki w czasach Ludwika XIV stanowiły rody w 60% pochodzące ze świata finansów (w tym dwa najważniejsze: Colbertowie oraz Phélyppeaux, wspierane przez 36 rodów o mniejszym znaczeniu)⁵⁶.

Marynarka uchodziła za rodowe królestwo Jana Baptysty Colberta. Na przestrzeni ostatnich trzydziestu lat ocena jego postaci również uległa znacznemu zmodyfikowaniu. O ile Daniel Dessert w biografii najśłynniejszego z ministrów Króla Słońce upatruje w Colbercie osobę, która ze względu na ogromną kumulację najważniejszych stanowisk państwowych w swoim ręku mogła sprawować realną władzę w państwie⁵⁷, o tyle za sprawą cennej pracy Thierry’ego Sarmanta i Matheau Stolla działalność Colberta jawi się jako jeden z wielu elementów skomplikowanego systemu zarządzania państwem na jego najwyższym szczeblu, co najciekawsze — skoncentrowanego wokół osoby samego monarchy⁵⁸.

⁵⁰J. Cornette, *L’histoire au travail*, s. 585.

⁵¹J. Cornette, *Le roi de guerre. Essai sur la souveraineté dans la France du Grand Siècle*, Paris 2010.

⁵²H. Drévilion, *op. cit.*, s. 167.

⁵³J. Cornette, *L’histoire au travail*, s. 569–570.

⁵⁴F. Bayard, *Le monde des financiers au XVIIe siècle*, Paris 1988, cyt. za: L. Bély, *La France au XVIIe siècle: puissance de l’État, contrôle de la société*, Paris 2009, s. 60.

⁵⁵D. Dessert, *La Royale. Vaisseaux et marins du Roi-Soleil*, Paris 1996.

⁵⁶*Ibidem*, s. 48.

⁵⁷D. Dessert, *Le Royaume de Monsieur Colbert (1661–1683)*, Paris 2007, s. 186.

⁵⁸T. Sarmant, M. Stoll, *Régner et gouverner: Louis XIV et ses ministres*, Paris 2010, s. 282.

Istotą wspomnianej wyżej publikacji jest ukazanie codziennej pracy monarchy i jego ministrów, stanowiących rdzeń i szczyt administracji centralnej królestwa. Sposób sprawowania władzy — ta jego istota — został przez Sarmanta i Stolla ukazany nie tylko w kontekście znanej mu rzeczywistości, ale także na tle wielowiekowego procesu kształtowania się administracji państwowej. Takie ujęcie pozwala na dostrzeżenie procesów „dziania się w historii” oraz umieszczenie panowania Ludwika XIV na konkretnym jego etapie. W świetle ustaleń Sarmanta i Stolla objęcie samodzielnych rządów przez Króla Słońce nie było żadnym *novum*, a jedynie powrotem do dawnego sposobu rządzenia Francją⁵⁹.

Zwrócić musimy również uwagę na stosowany dość często podział samodzielnego panowania Króla Słońce na dwa najważniejsze etapy: czasy wielkich ministrów (1661–1691) oraz czasy, w których Ludwik XIV miał realnie sprawować samodzielne rządy⁶⁰. W pierwszym okresie uformowały się składy najważniejszych rad królestwa oraz krystalizowały się i ugruntowywały pozycje najważniejszych doradców króla. Po 1671 r., a więc po śmierci Hugesa de Lionne⁶¹, prymat w administracji urzędniczej wiodły dwa klany: Colbertów (z Wielkim Colbertem na czele), posiadający monopol w dziedzinie marynarki, finansów, kultury, produkcji pozarolniczej, oraz le Tellierów (Michel le Tellier oraz François Michel le Tellier, znany jako markiz de Louvois), w ręku których spoczywał urząd kanclerza i sekretariat do spraw wojny. Na tych dwóch najważniejszych klanach opierała się cała administracja państwowa. Posiadający ogromne wpływy Colbertowie oraz le Tellierowie oparli funkcjonowanie swoich ministerstw na członkach własnej rodziny, przyjaciółach i klientach. Sprzyjała temu również polityka matrymonialna z dużym zaangażowaniem realizowana przez Colberta, zdecydowanie zwiększająca zakres ich wpływów również o rodziny o arystokratycznym pochodzeniu. Taki układ sił zapewniał stabilizację, a ewentualne spory między urzędnikami, jeśli się zdarzały, regu-

⁵⁹Ibidem, s. 66. Por. K. Béquin, Louis XIV et l'aristocratie: coup de majesté ou retour à la tradition?, *Histoire, Économie et Société*, 19, 2000, s. 498.

⁶⁰Jean-Christian Petitfils wyróżnia trzy etapy kształtowania się absolutystycznego państwa: etap ministeriatu (król panuje, ale nie rządzi), etap drugi, przypadający na lata 1661–1691 (okres, w którym nie ma pierwszego ministra, ale prymat wiodą dwa rywalizujące ze sobą klany), oraz trzeci, po 1691 r., kiedy król staje się prawdziwym szefem rządu, [w:] J.Ch. Petitfils, *Louis XIV*, Paris 1995, s. 523–525.

⁶¹Po odsunięcia Nicolasa Fouqueta w 1661 r. role głównych doradców króla zostały rozdzielone między Hugesa de Lionne, Michela le Tellier oraz Jana Baptystę Colberta. Weszli oni w skład najważniejszych rad królestwa, z obrad których wykluczeni zostali członkowie rodziny królewskiej (matka i brat króla) oraz arystokracja rodowa.

lował sam monarcha. „Podsumowując, to nie klany i ministrowie zatrzymują pełnię władzy, to znaczy najwyższą decyzyjność, ale król. Czy mimo wszystko jest on zdolny do sprawowania rządów prawdziwie osobistych i poskramiania aparatu państwowego? Wątpliwe. Nawet jeśli daje impuls, władca potrzebuje współpracowników, którzy nie będą prostymi urzędnikami, wiernymi i posłusznymi, ale prawdziwymi głowami klanów i klienteli. Bez tych klanów, bez tej klienteli, administracja centralna znaczy nic lub niewiele”⁶².

W ciągu zaledwie dwóch (Colbertowie) lub trzech (le Tellierowie) dekad obydwie rody stworzyły sięgające aż na prowincję klany urzędnicze oraz wytworzyły swego rodzaju domeny rodowe w poszczególnych działach administracji⁶³. Funkcjonowanie tych „królestw w królestwie” opisują nam wspomniany wielokrotnie Daniel Dessert⁶⁴ oraz Guy Rowlands⁶⁵.

Ukazanie codziennej pracy ministrów postawiło w zupełnie nowym świetle również samego monarchę. Ludwik XIV jawi się dzięki pracy Sarmana i Stolla jako monarcha za biurkiem, który zaprzęga swoich najbliższych współpracowników do nieustannej pracy nad sprawami państwa⁶⁶. Skupiona w jednym skrzydle pałacu wersalskiego praca króla i ministrów przebiegała w tym samym ustalonym rytmie⁶⁷. W czasach Ludwika XIV doskonale uwypukla się bardzo ważny proces — ewolucja ku bardziej nowoczesnym strukturom państwowym oraz ku służbie dla dobra państwa, nie monarchy. Po śmierci Colberta i Louvoisa w misternie budowanych przez nich, opartych na klientelizmie i nepotyzmie, sięgających aż po peryferie pionach ad-

⁶² „En conclusion, ce ne sont ni les clans ni les ministres qui détiennent la plénitude du pouvoir, c'est-à-dire la décision suprême, mais bien le roi. Est-ce pour autant qu'il est capable d'exercer un vrai gouvernement personnel et de maîtriser l'appareil d'État? On en doutera. S'il donne l'impulsion, le souverain a besoin de collaborateurs qui ne soient pas des simples commis fidèles et obéissants [...] mais de vrais chefs de clans et de clientèle. Sans ces clans, sans ces clientèles l'administration centrale n'est rien ou pas grand-chose”, [w:] J.Ch. Petifils, op. cit., s. 247. Podobnie M. Nassiet, *La France au XVIIe siècle. Société, politique, cultures*, Paris 2006, s. 156.

⁶³ O efektywności tego systemu świadczy J.B. Colbert, któremu jako generalnemu kontrolerowi finansów udało się kontrolować zbiór podatków w 16 na 19 okręgach podatkowych, [w:] D. Dessert, *Le Royaume de Monsieur*, s. 217.

⁶⁴ D. Dessert, *La Royale*, passim.

⁶⁵ G. Rowlands, *The Dynastic State and the Army under Louis XIV: Royal Service and Private Interests, 1661–1701*, Cambridge 2002.

⁶⁶ T. Sarmant, M. Stoll, op. cit., s. 143.

⁶⁷ Ibidem, s. 174.

ministracji nie dochodzi do wymiany kadr, która stała się niegdyś udziałem kardynalskich kreatur, gdy do władzy dochodził Colbert, a jeszcze wcześniej Mazarini. Gdy umierał jeden z ministrów, na swoich urządach pozostawali podlegli mu funkcjonariusze⁶⁸.

Zauważalna zmiana zaszła również w Ludwiku XIV, dla którego praca stała się istotą monarszego zawodu. „Narzuciłem sobie obowiązek regularnej pracy dwa razy dziennie i dwie lub trzy godziny, za każdym razem z kimś innym, nie licząc godzin, które spędzałem sam ze sobą oraz czasu, który mógłbym poświęcić wyjątkowo sprawom nadzwyczajnym”⁶⁹ — pisze w swoich „Pamiętnikach”. Król Słońce wytrwale i z pełnym zaangażowaniem realizuje swoje *métier du roi*, rzemiosło królewskie, któremu wyraz dał właśnie w pisanych dla następcy tronu „Pamiętnikach” z nadzieją, że to, co zrobił do tej pory, i to, jak rządził, przysporzy młodemu Delfinowi chwały i władzy większej niż ta, której sam doświadczył⁷⁰. Dla znajdującego się u kresu życia siedemdziesięcioletniego Ludwika XIV państwo było czymś zupełnie innym niż w 1661 r., kiedy obejmował samodzielne rządy.

Pewnym stereotypem stała się również w monarchii Króla Słońce pozycja i rola arystokracji rodowej⁷¹. Gwarantem stabilności rządów, czynnikiem ułatwiającym wprowadzenie silnej władzy monarszej miało być oparcie swych rządów na pewnej określonej grupie społecznej. We Francji grupą tą stała się tzw. *noblesse de robe*, a więc szlachta togi (lub sukni). Niezwykle ważkim wydarzeniem dla rozwoju tej warstwy społecznej było wprowadzenie w 1604 r. słynnej *paulette*, tj. corocznego podatku w wysokości 1/60 urzędu, gwarantującego dziedziczność sprawowanej funkcji⁷².

⁶⁸T. Sarmant, M. Stoll, op. cit., s. 475–477.

⁶⁹„Je m'imposai pour loi de travailler régulièrement deux fois par jour, et deux ou trois heures chaque fois avec diverses personnes, sans compter les heures que je passerais seul en particulier, ni le temps que pourrais donner extraordinairement aux affaires extraordinaires”, [w:] Louis XIV, Mémoires pour l'instruction du Dauphin, [w:] Louis XIV, Mémoires suivis de Manière de montrer les jardins de Versailles, J. Cornette (red.), Paris 2007, s. 61.

⁷⁰Louis XIV, op. cit., s. 134.

⁷¹Jest to słynne lavisowskie udomowienie i zmuszenie do posłuszeństwa szlachty (*réduction à l'obéissance*), [w:] E. Lavisse, op. cit., s. 375–389.

⁷²Wprowadzenie *paulette* dla państwa oznaczało szybkie dochody, bogatym mieszczanom natomiast, którzy przede wszystkim zainteresowani byli kupnem urzędu, transakcja gwarantowała wstęp do świata królewskich przywilejów i szlachectwo.

W *paulette* oczywiście również upatrywano ograniczeń władzy monarszej, a jeśli nie ograniczeń, to na pewno jakiegoś rodzaju niemocy. Centralizujące się państwo dla skuteczniejszego kontrolowania administracji państwowej, w tym poboru podatków, poczęło przeciwstawiać dotychczasowym urzędowi urzędy centralne — nadzwyczajne, które przejmowały ich najważniejsze kompetencje. Była to jedna z najważniejszych przyczyn wybuchu Frondy (1648–1653)⁷³.

Mimo prób podejmowanych przez Colberta w kierunku zniesienia, wbrew pozorom nie aż tak opłacalnego systemu (gaże płacone urzędnikom były wyższe niż wpływy z podatków odprowadzanych przez właścicieli urzędów⁷⁴), nie udało się odkupić sprzedanych wcześniej stanowisk. Okazało się, że państwo nie ma wystarczających środków finansowych, a polityka sprzedaży stała się jednym z szybszych sposobów doraźnego pozyskiwania gotówki, powiększając w ostatecznym rozrachunku zadłużenie finansowe królestwa⁷⁵.

Noblesse de robe, a więc urzędnicza szlachta królestwa, znacznie różniła się od tzw. *noblesse d'épée*, czyli szlachty rodowej. Do szlachectwa w przypadku tej pierwszej prowadziło posiadanie urzędów, w przypadku tej drugiej kryterium przynależności stanowiło urodzenie. Prawdą jest, że Ludwik XIV oparł swoje rządy, podobnie jak jego poprzednicy⁷⁶, na szlachcie togi, jednak błędne jest rozumowanie Ernesta Lavisse, który twierdzi, że szlachta rodowa została „zmuszona do posłuszeństwa” (*réduction à l'obbeissance*). Przywilej królewski nie dotyczył wyłącznie szlachty rodowej. Co więcej, kwestię tej „pełni podporządkowania”, o której pisze Lavisse'a, w ostateczności nie da się podtrzymać. Najlepszym, choć nie jedynym, przykładem jest książę Condé⁷⁷. Skazanemu na banicję po Frondzie na mocy postanowień traktatu pirenejskiego zwrócono funkcje i zaszczyty. Po powrocie do kraju jednak, jak pozostała część arystokracji rodowej, Kondeusz funkcjonował w granicach wytyczonych przez monarchę i przywilej królewski. Pomimo tego „pokój wewnątrz — pisze Olivier Chaline — nie powinien nas zmylić: król zależy od swoich Wielkich, swojego wojska, urzędników, dzierżawców [...]. Musi wszystkich zadowalać, inaczej mówiąc nie unieszczęśliwiać wszystkich w tym samym momencie, otaczać opieką ludzi finansów przed urzędnikami, nie drażnić zanadto tych drugich,

⁷³O przyczynach i przebiegu Frondy: O. Ranum, op. cit., passim.

⁷⁴H. Drévuillon, op. cit., s. 291.

⁷⁵Ibidem.

⁷⁶Praktyka ta najbardziej uwidoczniła się w czasie panowania Henryka IV.

⁷⁷Ludwik II Burbon de Condé, znany nam jako Wielki Kondeusz.

ustalać, którym interesom nie może się przeciwstawić pod groźbą poważnych zaburzeń, podtrzymywać to, co należy dzielić oraz uchodzić za najlepszego stróża stabilności społecznej⁷⁸. Równowaga zachowywana przez monarchę była gwarantem pokoju w Królestwie⁷⁹.

„Wokół wielkich rodzin arystokratycznych formowały się w ten sposób mgławice, wewnątrz których grawitowały zależni o różnym statusie, nie tworzący grupy homogenicznej: wasale, sprzymierzeni z rodziną, szlachcice, plebejusze zjednoczeni wspólnym interesem albo pochodzeniem prowincjonalnym⁸⁰. Członkowie rodzin arystokratycznych, którym powierzano na prowincjach funkcje najwyższej rangi, współpracując z królem, byli jego ambasadorami na terytorium królestwa. Otrzymawszy zgodę na tworzenie własnych sieci klientalnych, związani z monarchą, podobnie wiązali z jego osobą ludność prowincji.

Jan Baszkiewicz w jednej ze swoich prac zdefiniował pojęcie monarchii renesansowej, jego zdaniem — właściwej panowaniu Henryka IV. W monarchii tej „koegzystują elementy władzy absolutnej i bardzo jeszcze silne instytucje prawa stanowego⁸¹. Kiedy mówimy o Ludwiku XIV i jego klasycznej monarchii absolutnej w nowej perspektywie, te instytucje prawa stanowego straciły niewiele ze swojej dawnej siły. Zmieniła się natomiast znacznie rzeczywistość stosunków społecznych, gospodarczych, i politycznych, czasy oraz najważniejsi bohaterowie.

NOWY ETAP

Jeśli założymy, że to, co znaleźliśmy do tej pory, było absolutyzmem, dojdziemy do przekonania, że ustrój ten w praktyce nigdy nie istniał. Dużo mniej

⁷⁸ „Le calme au-dedans ne doit pas faire illusion: le roi dépend de ses Grands, de ses armées, de ses robins, de ses financiers et, en amont, de ses bailleurs de fonds. Il doit tout les satisfaire, autrement dit ne pas les mécontenter tous en meme temps, protéger les gens de finances des officiers sans trop irriter ceux-ci, réparer à quels intérêts il ne peut être question de s'attaquer sous peine de troubles graves, entretenir ce qu'il faut de divisions et apparaître comme le meilleur gardien de la stablitié social”, [w:] O. Chaline, *Le règne de*, s. 313.

⁷⁹ L. Bély, *La France au XVIIe siècle*, s. 438–439.

⁸⁰ „Autour des grandes familles aristocratiques se formaient ainsi des «nébuleuses» où gravitaient des dépendants aux statuts divers, qui ne formaient pas un groupe homogène: des vassaux, des alliés de la famille, des gentilshommes ou des roturiers, unis par intérêt commun ou par lien d'origine provinciale, [w:] H. Drévilon, *op. cit.*, s. 284–289.

⁸¹ J. Baszkiewicz, *Powszechna historia ustrojów państwowych*, Gdańsk 1998, s. 161.

surowe jest jednak upatrywanie w absolutyzmie pewnego rodzaju ideału lub, jak kto woli, teorii, która następnie wypełnia się treścią — praktyką. Taki model interpretacji przeobraża absolutyzm francuski, znacznie modyfikuje nasze o nim wyobrażenie, jednak nie prowadzi do zanegowania jego istnienia. Silnie akcentowana rola monarchy, wspaniale rozbudowany rytuał, ceremoniał dworski i, co nasuwa się samo przez się, Wersal wskazywały na funkcjonowanie absolutystycznej teorii w konkretnej rzeczywistości, choć w tej rzeczywistości właśnie kryła się słabość monarchii i władzy postawionego na jej szczycie monarchy.

Dotychczasowe prace historyków francuskich odczarowują absolutyzm. Znanemu do tej pory modelowi króla i podległych mu reprezentacji stanowych bliżej jest do współpracy i negocjacji⁸², co analogicznie przełożyć można na pozostałe obszary funkcjonowania państwa absolutystycznego. Skomplikowana sieć stosunków społeczno-gospodarczych wymuszała na władcy szukanie nowych rozwiązań. Nie zawsze były to jednak rozwiązania siłowe. Utrzymywanie stanu permanentnej wojny nie dość, że było niemożliwe (państwo nie miało wystarczających środków, aby zapewnić sobie ową „pełnię posłuszeństwa”), to jeszcze zupełnie nie opłacało się monarsze, który nie mógł ignorować otaczającej go rzeczywistości. Absolutyzm był umową między królem i poddanymi, jednocześnie napięciem i współpracą oraz ciągłym sprawdzaniem możliwości i ambicji każdej ze stron. Absolutyzm był również nieustanną pracą króla i jego ministrów. Był też w końcu teorią, którą wypełniała praktyka. Nie zawsze skutecznie.

Badania nad absolutyzmem trwają i trwać będą nadal. Uzyskane do tej pory wyniki należy jednak upowszechnić, nadać im nowy kurs — skierować do czytelników bardziej zorientowanych (naukowcy), ale także do amatorów, uczniów i studentów. We Francji owocem ich popularyzacji jest m.in. praca Fanny Cosanday i Roberta Descimona⁸³. Absolutyzm w nowym duchu w wersji przepracowanej, bardziej przystępnej, prezentuje w znakomity sposób Hervé Drévillon w książce „Les rois absolus”⁸⁴. Świeża i aktualna historiograficznie praca przenosi czytelnika w samo centrum debaty historiograficznej, ukazując historię jako naukę ciągle żywą, w której w dalszym ciągu pełno jest niejasności.

⁸²G. Aubert, Introduction, [w:] G. Aubert, O. Chaline, *Les parlements de Louis XIV*, s. 9.

⁸³Zob. przypis 1.

⁸⁴Zob. przypis 47.

Czym był absolutyzm francuski? Czym był absolutyzm Ludwika XIV? Dyskusja na ten temat będzie trwała nadal, a na jednoznaczną odpowiedź będziemy musieli jeszcze długo czekać.

Paulina Grobelna

ABSOLUTE MONARCHY OF LOUIS XIV. NEW AVENUES OF RESEARCH

Summary

The classical perception of French absolutism, which so far has been identified with the system of powerful rule of the monarch with only theoretical limitations, should be subject to revision. A reinterpretation of the manner of exercising power is inevitable, especially having adopted the approach where absolutist theory is confronted with the practice of rule. Such a perspective reveals practical limitations of the monarch's power, which obstruct a full performance of prerogatives arising from the theory of absolutist rule. The interests of historians in the issues relating to the functioning of a state yielded a new approach to Louis' XIV absolutism, while the vast body of pertinent works creates a situation where it is easy to lose one's bearings in the maze of equivocal answers.

Through a brief summary of the major themes in conducted studies, the article aims to demonstrate the complexity of the problem that French absolutism represents today.

Bibliografia

- Antoine M., *Les remontrances des cours soupérieures sous le règne de Louis XIV (1673–1715)*, *Bibliothèque de l'École des chartes* 151(1), 1993, s. 87–122.
- Aubert G., *Introduction*, [w:] G. Aubert, O. Chaline, *Les parlements de Louis XIV: opposition, coopération, autonomisation? Actes du colloque de Rennes, 13–15 novembre 2008*, Rennes 2010, s. 7–15.
- Baszkiewicz J., *Francja nowożytna. Szkice z historii wieków XVII–XX*, Poznań 2002.
- Baszkiewicz J., *Francuski absolutyzm XVII stulecia*, [w:] A. Mączak (red.), *Europa i świat w początkach epoki nowożytnej*, 2, *Ideologie, kryzysy, konflikty*, Warszawa 1992, s. 219–252.
- Baszkiewicz J., *Henryk IV: absolutyzm barokowy*, [w:] H. Olszewski (red.), *Państwo. Rewolucja. Kultura polityczna*, Poznań 2009, s. 423–443.
- Baszkiewicz J., *Historia Francji*, Wrocław 1995.
- Baszkiewicz J., *Powszechna historia ustrojów państwowych*, Gdańsk 1998.

- Bayard F., *Le monde des financiers au XVIIe siècle*, Paris 1988, cyt. za: L. Bély, *La France au XVIIe siècle: puissance de l'État, contrôle de la société*, Paris 2009.
- Béquin K., *Louis XIV et l'aristocratie: coup de majesté ou retour à la tradition?*, *Histoire, Économie et Société* 19, 2000, s. 497–512.
- Bercé Y.M., *La naissance dramatique de l'absolutisme*, Paris 1994.
- Bercé Y.M., *Le rôle des États généraux dans le gouvernement du royaume (XVIe et XVIIe s.)*, *Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 4, 2004, s. 1223.
- Blanqui Ch., *Les institutions de la France des Bourbons (1589–1789)*, Paris 2003.
- Bloch M., *Królowie cudotwórcy: studium na temat nadprzyrodzonego charakteru przypisywanego władzy królewskiej zwłaszcza we Francji i Anglii*, Warszawa 1998.
- Bluche F., *Absolutisme*, [w:] idem (red.), *Dictionnaire du Grand Siècle*, Paris 2005.
- Bodin J., *Sześć Ksiąg o Rzeczypospolitej*, Warszawa 1958.
- Bossuet J.B., *Politique tirée des propres paroles de l'Écriture Sainte*, Paris 1709.
- Burke P., *Fabrykacja Ludwika XIV*, Warszawa 2011.
- Chateaubriand de F.R., *Essai historique, politique et moral, sur les révolutions anciennes et modernes, considérées dans leurs rapports avec la Révolution Française*, [w:] *Oeuvres complètes de M. le Vicomte de Chateaubriand, membre de l'Académie Française*, 1, Paris 1836.
- Cornette J., *L'histoire au travail. Le nouveau „Siècle de Louis XIV”: un bilan historiographique depuis vingt ans (1980–2000)*, *Histoire, Économie et Société* 19, 4, 2000, s. 561–605, 607–620.
- Cornette J., *Le roi de guerre. Essai sur la souveraineté dans la France du Grand Siècle*, Paris 2010.
- Cosanday F., Descimon R., *Absolutisme en France. Histoire et historiographie*, Paris 2002.
- Cottret M., *Absolutisme*, [w:] L. Bély (red.), *Dictionnaire de l'Ancien Régime: Royaume de France XVIe–XVIIIe siècle*, Paris 2010, s. 8–9.
- Dessert D., *Argent, pouvoir et société au Grand Siècle*, Paris 1984.
- Dessert D., *La Royale. Vaisseaux et marins du Roi-Soleil*, Paris 1996.
- Dessert D., *Le Royaume de Monsieur Colbert (1661–1683)*, Paris 2007.
- Drévilion H., *Les rois absolus (1630–1715)*, Paris 2011.
- Hanley-Madden S., *L'idéologie constitutionnelle en France: le lit de justice*, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* 1, 1982, s. 32–63.
- Jouanna A., *Un pouvoir provincial: les États de Languedoc*, [w:] M.L. Legay (red.), *L'invention de la décentralisation: noblesse et pouvoirs intermédiaires en France et en Europe XVIIe–XIXe siècle*, Paris 2009, s. 115–126.

- Lavisse E., *Louis XIV*, 1–2, Paris 1978.
- Louis XIV, *Mémoires pour l'instruction du Dauphin*, [w:] J. Cornette (red.), Louis XIV, *Mémoires suivis de Manière de montrer les jardins de Versailles*, Paris 2007.
- Magdziarz W.S., *Ludwik XIV*, Wrocław 2004.
- Mao le C., „Tout à présent est soumis aux ordres du roi?” La question des remontrances au parlement de Bordeaux au temps de Louis XIV, [w:] G. Aubert, O. Chaline (red.), *Les parlements de Louis XIV: opposition, coopération, autonomisation? Actes du colloque de Rennes, 13–15 novembre 2008*, Rennes 2010, s. 49–65.
- Nassiet M., *La France au XVIIe siècle. Société, politique, cultures*, Paris 2006.
- Petitfils J.Ch., *Louis XIV*, Paris 1995.
- Pugacewicz I.H., *Moderatorzy rządów absolutnych we Francji*, [w:] M. Kopczyński, W. Tygielski, *Rzeczpospolita–Europa — XVI–XVIII wiek: próba konfrontacji*, Warszawa 1999, s. 41–48.
- Ranum O., *La Fronde*, Paris 1995.
- Richet D., *La monarchie au travail sur elle-même*, [w:] K.M. Baker (red.), *The French Revolution and the creation of modern Political Culture: the Political Culture of the Old Regime*, 1, New York 1987, s. 25–39.
- Rowlands G., *The Dynastic State and the Army under Louis XIV: Royal Service and Private Interests, 1661–1701*, Cambridge 2002.
- Sarmant T., Stoll M., *Régner et gouverner: Louis XIV et ses ministres*, Paris 2010.
- Serwański M., *Czy Francja Ludwika XIV była monarchią absolutną?*, [w:] J. Dobosz, D. Konieczka-Śliwińska (red.), *Powtórka przed... III spotkania z historią dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych*, Poznań 2001, s. 41–52.
- Serwański M., *Historia powszechna. Wiek XVI–XVIII*, Poznań 2009.
- Swann J., *Coopération, oppositon ou autonomie? Le parlement de Dijon, les états de Bourgogne et Louis XIV*, [w:] G. Aubert, O. Chaline (red.), *Les parlements de Louis XIV: opposition, coopération, autonomisation? Actes du colloque de Rennes, 13–15 novembre 2008*, Rennes 2010, s. 117–132.

